

SIGILII SĂTEȘTI ÎN COMITATUL HUNEDOARA (1851-1856)

Cele mai de preț izvoare pentru cercetarea istorică sunt documentele, dar valoarea lor nu rezidă numai în informația propriu-zisă pe care o conțin, ci depinde și de anumite particularități ca suportul, materialul de scris, caracterul scrisului, ornamentele și pecețile sau sigiliile.

Sigiliul a reprezentat un semn probatoriu al actelor publice și private, a evidențiat autoritatea emitentului, consimțământul și participarea sa la faptele consemnate în acte, constituind, în același timp certificatul de garanție, unanim acceptat, asupra autenticității și integrității actelor, asupra secretului corespondenței.

Sigilografia, disciplina care se ocupă cu studiul sigiliilor, s-a dezvoltat în cadrul diplomatiei ca parte constitutivă a acesteia, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, datorită faptului că verificarea autenticității sigiliilor nu se realiza izolat, ci întotdeauna în legătură cu documentele¹.

Cele mai vechi preocupări de sigilografie datează de la sfârșitul secolului al XVII-lea și îi aparțin lui Jean Mabillon, care dezbate câteva probleme în tratatul *De re diplomatica libri IV*, publicat în anul 1681, elaborat în urma unei dispute dintre iezuiți și benedictini, asupra autenticității unor acte². Este momentul când, pe lângă alte norme, se fixează reguli precise de sigilare a actelor, operațiune ultimă a protocolului final (eschatocol) din punctul de vedere al formularului diplomatic. Continuatorul său, Heineccius, în lucrarea *De veteribus Germanorum aliarumque nationum-sigillis*, publicată în anul 1709 la Frankfurt-Leipzig, relevă pentru prima dată faptul că sigilografia este o știință auxiliară a diplomației și că are un rol important în cercetarea istoriei religiei și a politicii³.

La mijlocul secolului al XIX-lea în Europa Centrală au fost inițiate măsuri de evidență a sigiliilor și tiparelor sigilare, o primă clasificare științifică a acestora fiind realizată de Duet D'Arcq, autorul lucrării *Collection des sceaux*, publicată în 1863 la Paris⁴.

În Transilvania, în secolul al XVIII-lea, polihistorul Iosif Benkő dorea să se ocupe de sigilii în partea a doua a lucrării *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus*, apărută la Viena, în 1778. Guvernul Transilvaniei a ordonat, în 1791, tuturor autorităților să pună la dispoziția lui Benkő schițele "stemelor și peceților localităților celor mai de seamă". Din păcate partea aceasta a lucrării sale nu a mai fost publicată⁵, dar aceste preocupări s-au menținut și au constituit un punct de plecare în culegerea de materiale sigilare. Curtea de la Viena organizează, în deceniul doi al secolului al XIX-lea, o acțiune oficială la nivelul întregului imperiu cu scopul completării colecției de steme și peceți a moștenitorului tronului. Astfel, se cunoaște un ordin din 1819 prin care se cere

¹ Jakó Sigismund, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul sec. XV)*, în *DIR, Introducere*, vol.II, București, 1956, p.561.

² Nicolae Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj Napoca, 1992, p.117.

³ *Ibidem*.

⁴ Maria Dogaru, *Instrumente de evidență și informare științifică pentru izvoarele sigilare*, în *RA*, 1979, 56, nr.2, p.154.

⁵ Jakó Sigismund, *op.cit.*, p. 561-562.

comitatelor, scaunelor, orașelor și tuturor “familiilor predarea mulajelor de ceară după pecețile lor”⁶.

Datorită faptului că în Transilvania colecționarea de reproduceri sigilare a devenit o adevărată modă, au luat ființă o serie de colecții particulare ale unor pasionați în materie. Trebuie menționat însă, că aceste acțiuni, în fond, au fost întreprinse mai mult cu scop heraldic, și nu sigilografic. Sigiliile au fost confecționate ca niște izvoare prețioase ale heraldicii, concepție despre care Sigismund Jakó afirma, pe bună dreptate, că a stârmit în general până târziu “neglijându-se de obicei cercetarea întrebuintării peceții ca parte constitutivă a emiterii documentelor”⁷.

Dintre colecțiile particulare de tipare sigilare cea mai semnificativă este cea a lui Jozsef Kemeny, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea *Erdelyi pecsetek gyűjteménye* și păstrată la Biblioteca Filialei Academiei din Cluj-Napoca⁸. În primul album al lui Kemeny sunt reproduse amprente sigilare ale instituțiilor centrale din Transilvania, în albumul al doilea cele ale instituțiilor districtuale, orașenești și ale asociațiilor; în albumele III-V se găsesc cele personale și familiale. Colecția a luat ființă în anii 1840-1843, prin copierea de către preotul franciscan Boldizsar Antalffy de Csikmadaros a mulajelor sigilare, trimise inițiatorului din tot cuprinsul Transilvaniei istorice.

Dintre lucrările propriu-zise dedicate izvoarelor sfragistice - așa cum se mai numesc sigiliile - , apărute în secolul al XIX-lea, ar fi de menționat studiul lui I. Bedeus von Scharberg cu privire la stema și sigiliile principatului Transilvaniei⁹ și voluminoasa lucrare despre secuime, în șase volume, a lui Balazs Orban, publicată în anii 1868-1873, în care se află descrierea sigiliilor scaunelor secuiești și ale unor orașe din secuime¹⁰.

În secolul XX crește numărul studiilor din sigilografie și se înregistrează progrese în privința limbajului elevat, exactității datelor și interpretărilor, profunzimea investigațiilor și a extinderii ariei tematice. Istoriografia acestei perioade a beneficiat de cercetările unor specialiști ca și Constantin Moisil – *Bule de aur sigilare de la domnii Țării Românești și ai Moldovei*, Mihail Popescu, Emil Vârtosu – *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, Aurelian Sacerdoțeanu – *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*¹¹.

După 1944, pe parcursul prelucrării materialului documentar și sigilografic, în vederea publicării colecției de “Documente privind Istoria României” au fost elaborate în jur de 170 de lucrări de sinteză sau de proporții mai mari. Alături de specialiști cum ar fi Constantin Moisil, Aurelian Sacerdoțeanu se afirmă și Sigismund Jakó, Dan Cernovodeanu și Maria Dogaru. În 1956 Sigismund Jakó publică o sinteză parțială de sigilografie a Transilvaniei medievale cu titlul *Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul secolului al XV-lea)*, sinteză în care evidențiază influența cancelariei regale a Ungariei asupra originii și evoluției peceților în Transilvania¹².

Sigilografia românească a ultimului sfert de secol este dominată de cercetătoarea Maria Dogaru, arhivist al Direcției Generale a Arhivelor Statului, mai mulți ani secretar al Comitetului Internațional de Sigilografie, profesor universitar al Facultății de Arhivistică din București. Dintre cele peste 80 de articole, studii și lucrări de specialitate, menționăm:

⁶ *Ibidem*, p. 562.

⁷ *Ibidem*, p. 561.

⁸ *Ibidem*, p. 562.

⁹ Bujor Dulgău, *Sigiliile instituțiilor sătămărene din secolele XVI-XIX*, Editura Muzeului Sătămărean, Satu Mare, 1997, p.7.

¹⁰ Balazs Orban, *Szekelyföld*, vol. I-VI, Pest, 1868-1873.

¹¹ Nicolae Edroiu, *op.cit.*, p.117.

¹² Jakó Sigismund, *op.cit.*

Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic, publicat în 1976 și format dintr-un studiu introductiv în sigilografia românească și peste 300 din vestigiile sfragistice conservate de-a lungul timpului¹³; în 1978 publică lucrarea *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*¹⁴, răspunzând unui apel lansat de Comitetul Internațional de Sigilografie; în anul 1984 publică sinteza *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*¹⁵.

Ultima lucrare cu caracter monografic, dar cu temă regională, este cea a arhivistului Bujor Dulgău, în lucrarea intitulată *Sigiliile instituțiilor sătmărene din secolele XV-XIX*¹⁶, în care abordează o prezentare exhaustivă a sigiliilor folosite de instituțiile din regiunea nord-vestică a țării, cu centrul la Satu Mare, dintr-o perioadă de trei secole.

Astfel, trecând în revistă evoluția istoriografiei cu privire la sigiliile din Transilvania se poate observa că în două secole de existență, sigilografia transilvăneană a progresat lent, devenind știință auxiliară independentă a istoriei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De asemenea, remarcăm că obiectul principal al cercetărilor sigilografice au fost timp îndelungat sigiliile medievale, și ca număr mare această perioadă beneficiind și de o bibliografie mai vastă. Extinderea preocupărilor asupra sigiliilor din perioada postmedievală a început încă din sec. al XIX-lea și s-a generalizat în ultimele trei decenii ale secolului XX.

Majoritatea istoricilor s-au ocupat de această știință ocazional și acest lucru s-a concretizat în scurte comunicări și semnalări de sigilii depistate. Acest lucru a făcut ca sigilografia ca știință să progreseze lent și să ducă lipsă de culegeri tematice exhaustive, de sinteze și de lucrări teoretice întocmite în baza acestora.

În acest context și studiul de față se vrea a fi o contribuție la istoria locală a comitatului Hunedoara prin intermediul cercetării sigiliilor, și anume a celor sătești, cuprinse în perioada 1851-1880.

Pentru a explica apariția sigiliilor sătești, frecvența mai mare sau mai mică pe anumite teritorii, retragerea și înlocuirea cu altele, este necesar să înfățișăm câteva caracteristici ale perioadei în care sunt atestate, ale administrației și ale satelor.

După 1849, în Transilvania se instaurează absolutismul, regim care urmărea centralizarea statului. În administrație această perioadă a însemnat una de provizorat, fiind caracterizată de schimbări ale vechilor instituții cu unele noi. Comunele au fost cuprinse în trei forme administrative care s-au succedat pe aproximativ același teritoriu: Districtul Militar Alba (1849-1854), Prefectura Orăștie (1854-1861) și Comitatul Hunedoara (1861-1880)¹⁷.

În perioada de funcționare a Districtului Militar Alba satele erau direct subordonate comisarilor subcercuali care funcționau ca referenți ai cercurilor. După 1854, când locul Districtului Militar Alba este luat de prefecturile Orăștie și Alba, comunele sunt subordonate preturilor în care erau divizate prefecturile, iar după 1861 preturilor din cadrul comitatelor reînființate.

¹³ Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

¹⁴ Idem, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978.

¹⁵ Idem, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984.

¹⁶ Bujor Dulgău, *op. cit.*

¹⁷ Maria Andrișoiu, Mihai Cerghedean, *Sigilii sătești în comitatele Hunedoara și Zarand*, în *RA*, 1971, nr.1, vol. XXXIII, an XLVIII, p. 3.

Până la 1848 nu se poate vorbi de existența unei vieți administrative comunale uniforme pe întreg teritoriul Transilvaniei. În cadrul comitatului Hunedoara satele se aflau în majoritatea lor pe domenii nobiliare sau fiscale fiind întrutotul supuse acestora. Deși în fruntea lor era un jude (primar) ajutat de câțiva jurați, autoritatea lor de conducători ai satului era destul de restrânsă, fiind într-o dependență totală față de nobili. În subordinea judeului nu exista un organ de tutelă propriu-zis, el nu ținea evidența bunurilor comunale. Judele avea ca atribuții doar perceperea impozitelor, trimiterea mai departe a indivizilor arestați, întreținerea drumurilor¹⁸.

Odată cu introducerea noii administrații, la 7 decembrie 1849, este dată de către guvernatorul civil și militar al Transilvaniei și legea asupra funcționării comunelor care reglementează și uniformizează viața administrativă comunală. Potrivit acestei legi se consideră de sine stătătoare acele comunități care și până la data reglementării au fost comune de fapt. Fiecare comună trebuia să aibă un primar, care era ajutat de jurați. De asemenea fiecare comună trebuia să aibă o persoană știutoare de carte, notarul; pentru paza de noapte erau aleși gornici. Comuna, prin majoritate de voturi, propunea trei persoane, dintre care tot prin majoritate de voturi era ales primarul, care depunea jurământul și era confirmat de către comisarul subcercual, printr-un decret¹⁹.

Primarul era conducătorul comunei, reprezentând comuna în afară, ca persoană morală. Era organul executiv al comunei în numele căreia dădea explicațiile cerute de autoritățile superioare. Era obligat să aibă o evidență și să supravegheze averea mobilă și imobilă a comunei, de asemenea trebuia să țină cu exactitate socotelile privind încasările și cheltuielile comunei. În grija lui intrau supravegherea liniștii și securității interne, întreținerea curățeniei și sănătății, construcțiile de interes comunal, supravegherea piețelor, a securității persoanei și a bunurilor, îngrijirea orfanilor, ajutorul funcționarilor la perceperea impozitelor. Primarul era obligat să publice toate ordinele venite din partea autorităților. Una din sarcinile importante, pe care primarul nu a avut-o înainte era de a elibera certificate de apartenență la comună, de moralitate, de stare materială și de a întocmi dovezi de staționare a străinilor prevăzuți cu pașaport.

Odată cu introducerea regimului liberal, comunele sunt subordonate direct preturilor înființate atunci. Oficiile comunale devin instituții autorizate în a reprezenta comuna și implicit crește și autonomia comunei. Ca urmare lucrările cancelariei comunale iau amploare, iar actele emise se înmulțesc. Dreptul de a emite acte în numele ei, atrage după sine și necesitatea unei garanții de autenticitate a actului respectiv, a unui semn care să arate și să dovedească că actul este adevărat, acest semn concretizându-se într-un sigiliu.

Anul 1851 marchează apariția masivă a sigiliilor sătești, însă au existat comune care au avut sigiliu și anterior acestei date. Astfel comuna Romos își confecționează sigiliul în anul 1837 (SIGILLUM PAGI ROMOSZ MDCCCXXXVII)²⁰, comuna Beriu în 1845 (SIGILLUM PAGI BERENY 1845)²¹. Comun acestor sigilii este redactarea legendei în limba latină. Sigiliul comunei Vaidei, deși datat la 1851, păstrează tradiția și are legenda concepută în limba latină (SIGILLUM PAGI VAIDE 1851)²².

Din cercetările efectuate asupra ordinelor emise de guvernatorul Transilvaniei pe perioada 1849-1851 nu am găsit nici o dispoziție prin care să fie introduse sigiliile sătești.

¹⁸ *Ibidem*, p. 4.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 5.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

Ele sunt o emanație de la comune, și au apărut din cauza necesităților cancelariei sătești, fiind recomandate la un moment dat de autoritățile cercuale.

Din studiul matrițelor sigiliilor unor comune reiese, după felul cum sunt lucrate, o oarecare diferențiere, de unde putem crede că ele au fost lucrate la mai mulți meșteri sau la același, dar la date diferite. Astfel, unele au mânerul rotund, cu un inel în partea inferioară, altele au mânerul pătrat, octogonal sau în formă de șurub și ascuțit. Unele au în partea inferioară două sau trei inele, mai late sau mai înguste.

De obicei sigiliile erau păstrate de către judele comunei, dar în multe părți ele erau păstrate de notar.

Matrițele erau confecționate pentru aplicarea în ceară, dar majoritatea amprentelor sigilare atestate sunt aplicate în fum. Sigilarea în ceară avea loc mai rar, de obicei când actul era trimis direct autorităților, fumul însă este folosit pe scară largă și, în majoritatea atestărilor. În tuș sau cerneală s-au aplicat mai ales sigiliile noi introduse, avem totuși atestări numeroase ale acestora aplicate în continuare în fum, mai ales cele cu simbol din zona Bradului.

Sigilarea în fum întâlnită în Transilvania surprinde deoarece nu se încadrează în practica oficială transilvăneană. Se pare însă că aceasta se datorează unor influențe venite din Țara Românească unde sigilarea în fum se practica de multă vreme. Specialiștii consideră că acest procedeu a pătruns odată cu preoții veniți în Transilvania și în acest sens trebuie avut în vedere sigiliile bisericilor românești din Transilvania cu legenda în limba română datate din 1838 și 1840 și care sunt de asemenea aplicate în fum, deși sunt confecționate pentru ceară²³. Chiar dacă specialiștii nu au putut stabili cu precizie apariția acestui procedeu se poate afirma că sigilarea în fum este un element specific cancelariilor sătești.

Dintre actele sigilate putem aminti certificatele, diferite rapoarte înaintate forului superior asupra activității comunelor. Aceste documente poartă, de obicei, numai semnătura judeului. De asemenea în multe cazuri diversele certificate și adeverințe de avere, pentru eliberarea pașapoartelor, de boală, poartă numai semnătura judeului, însă există și un număr mare de certificate întărite și prin semnăturile juraților și uneori ale preoților. Pe unele acte există o dublă sigilare, sigiliul comunei și al notarului²⁴, ca de exemplu pe un act aparținând comunei Tisa. Dar, mai des, sigilarea dublă e formată din sigiliul comunei și sigiliul bisericesc, aplicate pe adeverințele de botez, cununii sau deces (de exemplu: comuna Almașul Sec)²⁵. Aceste sigilii bisericesti sunt aplicate atât în ceară cât și în fum. Legenda este în limba română scrisă cu litere chirilice sau latine, iar ca simbol au diferiți sfinți, scene biblice sau o biserică. Anul apariției cuprins în legendă este pentru unele 1838, pentru altele 1840, iar multe dintre ele nu au menționat în legendă anul confecționării lor. Trebuie menționat faptul că în legenda majorității lor găsim cuvântul pecete, în loc de sigiliu.

Uneori se poate întâlni o sigilare multiplă, sigiliile mai multor comune aplicate pe același document. Au fost și unele sate care nu și-au confecționat sigilii, iar când aveau nevoie de aplicarea lui îl împrumutau de la comuna vecină. Un caz deosebit este cel al localității Hobița-Uric, al cărei sigiliu menționează ambele denumiri ale acesteia – SIGILU COMUNIT: HOBITA URICU 1851²⁶.

²³ *Ibidem*, p. 7.

²⁴ D.J.A.N. Hunedoara, fond *Prefectura județului Hunedoara (Cercuri – Preturi)*, dosar 5/1854.

²⁵ *Ibidem*, *Cercul Deva*, dosar 1/1853.

²⁶ D.J.A.N. Hunedoara, fond *Colecția de sigilii*, nr. 99.

Dacă urmărim în timp practica sigilării actelor enumerate din cancelariile sătești remarcăm folosirea mai multor feluri de sigilii. Cele mai vechi sunt cele confecționate la 1851. Caracteristica lor esențială este prezența unui simbol, iar formularea legendei este identică pentru toate comunele: SIGILU COMUNIT. Aria lor de răspândire este generală pe întregul cuprins al Districtului Militar Alba, al Prefecturii Orăștie și apoi în comitatul Hunedoara. Chiar dacă în unele preturi, pentru o perioadă de timp, folosirea acestor sigilii a fost îngrădită sau întreruptă, sunt scoase complet din uz abia în jurul anului 1880, când nu mai apar în documente.

Un alt grup de sigilii mai vechi îl constituie cele folosite în jurul localității Dobra. Câmpul acestor sigilii este încadrat între două cercuri lucrate prin incizie, iar în mijloc gravat tot prin incizie, numele comunei pe un rând sau două, fără nici un fel de simbol. Data precisă a punerii lor în folosință nu poate fi stabilită. Pe acte, primele atestări sunt din anul 1855, dar unele dintre ele sunt înlocuite cu sigilii în limba germană introduse în 1854. În plus, pentru comunele care le folosesc nu avem sigilii de tipul celor din 1851 ceea ce ne face să le considerăm contemporane cu acestea. În anul 1873 este atestată cea mai târzie utilizare a acestor sigilii.

Ordinul Ministerului de Finanțe din 1854²⁷, privind introducerea mărcilor ca formă de încasare a taxelor pe acte publice, obligă oficiile emitente de acte să anuleze aceste mărci prin aplicarea sigiliului propriu în culoare neagră. La data de 2 septembrie 1854 Guberniul de la Sibiu dă ordin în acest sens Districtului Militar Alba să ia măsuri pentru aplicarea întocmai, iar în cazul în care vechile sigilii nu sunt proprii pentru aplicarea în tuș, să se confecționeze altele noi²⁸. Pornind de la acest ordin se ajunge la situația în care comunele aveau două feluri de sigilii, unul pentru ștampilare și altul pentru sigilare, dar practica folosirii lor dovedește altă situație. Astfel că la 1859 se folosesc aproape exclusiv sigiliile noi. Grupul acesta de sigilii este de o construcție simplă, ele sunt ovale și lucrate în relief. Întregul câmp al sigiliului este ocupat de numele comunei scris cu majuscule în limba maghiară (Ex.: Pișchinți – PISKINTZ)²⁹. Aria de răspândire se limitează exclusiv la Pretura Orăștie și cunosc de asemenea o perioadă de folosire intensă scurtă, aproximativ anii 1859-1864.

Conformându-se aceluiași ordin și comunele din Pretura Hațeg, își creează un sigiliu pentru ștampilare, având forma rotundă și fără nici un simbol. Pe părțile laterale ale rondei și sus, simetric dispuse, este scrisă cu majuscule legenda SIGILU COMUNITATI. La mijloc pe orizontală, numele comunității, iar sub numele comunității este gravat anul 1855 (Ex.: satul Ciula Mică: SIGILU COMUNITATI CIULA MICĂ 1855)³⁰. Aria de răspândire este exclusiv Pretura Hațeg și spre deosebire de cele din preturile Deva, Ilia și Orăștie se pare că au fost folosite un timp mai îndelungat, fiind atestate începând cu anul 1855 și până în 1870 și cunosc o folosire mai intensă în perioada 1859-1864. Mai trebuie menționat faptul că textul legendei este scris în românește.

O situație specială o prezintă sigiliile noi, confecționate în Pretura Baia de Criș. Spre deosebire de toate celelalte preturi aici se confecționează un model aparte. Fiecare comună își păstrează simbolul său de pe sigiliul de la 1851, săpat în relief și încadrat într-un cerc. Legenda între două cercuri este dispusă simetric: sus "COMUNITATEA" și jos

²⁷ Maria Andrițoiu, Mihai Cerghedean, *op.cit.*, p. 10.

²⁸ D.J.A.N. Hunedoara, fond *Comitatul Hunedoara (Cercul Alba)*, dosar 25/1854.

²⁹ Maria Andrițoiu, Mihai Cerghedean, *op.cit.*, p. 11.

³⁰ *Ibidem.*

numele comunei (Ex.: COMUNITATEA TOMNATIK)³¹. Acest model de sigiliu s-a folosit exclusiv în Pretura Baia de Criș și are cea mai lungă atestare dintre toate sigiliile noi. Ele înlocuiesc sigiliile vechi de la 1851, care după 1854 în această pretură apar numai incidental. Acest tip de sigiliu este scos din uz abia în jurul anului 1880.

În 1870 și în Pretura Pui se introduc sigilii pentru ștampilare în tuș. La fel ca și cele din preturile Deva, Ilia, Hațeg, Orăștie sunt fără simbol. Câmpul sigiliului este încadrat de un cerc sub care sus este scris cu majuscule COMUNA, la mijloc pe orizontală este gravat numele comunei, iar jos pe două ramuri de lauri: 1870 (Ex.: comuna Galați: COMUNA GALLATIU 1870)³².

O grupă aparte o formează sigiliile cu simbol ulterioare datei de 1854, fie că poartă pe ele data, fie că sunt atestate pe acte care apar după data amintită. Prezența simbolului vine în contradicție cu uzanța perioadei lor de apariție. De remarcat e faptul că nici una din comunele care folosesc aceste sigilii nu au avut sigilii cu simbol de la 1851 (Ex.: satele Pișchinți³³, Crivadia³⁴, Gura Voi³⁵). Au fost atestate doar opt astfel de sigilii. Ținând cont de caracteristicile comune tuturor și de timpul îndelungat de folosire, specialiștii consideră că este vorba de sigiliile create de comunele care nu și-au făcut sigilii odată cu celelalte. Aceste sigilii au fost confecționate la date diferite și la alți meșteri și ca urmare prezintă alte caracteristici exterioare decât cele întâlnite la restul sigiliilor cu simbol.

Așa cum am arătat mai sus practica folosirii sigiliilor ca mijloc de validare a actelor emise de cancelariile sătești se generalizează după anul 1851.

Dacă avem în vedere clasificarea pe care I. Bogdan a făcut-o sigiliilor, după mărimea lor, sigiliile sătești din Comitatul Hunedoara se încadrează în grupa sigiliilor mijlocii, toate fiind cuprinse între limitele 3 - 3,4 cm și sunt de formă rotundă.

Așa cum am arătat, sigiliile sătești de la 1851 au fost confecționate prin incizie pentru aplicarea în ceară. În practica folosită de cancelariile sătești ele au fost aplicate în fum, fapt care face ca amprenta sigilară să aibă un aspect deosebit. Astfel elementele componente apar în alb pe fondul negru al amprentei sigilare. Elementul comun tuturor sigiliilor este simbolul. În toate cazurile simbolul este plasat în centru și ocupă întreg câmpul sigiliului. Apoi urmează legenda și un cerc exterior. La un grup restrâns de sigilii simbolul este înconjurat de un cerc, urmează legenda și al doilea cerc. Astfel legenda apare scrisă între două cercuri concentrice. Totuși acestea din urmă au fost folosite mai ales în preturile Hunedoara și Deva (Ex.: sigiliul satului Almașu Sec – COMUNITATEA ALMASU SEK)³⁶. Cunoaștem și un sigiliu lipsit de încadrare: în câmpul lui este simbolul, iar pe marginea rondelii este scrisă legenda fără nici un cerc (Ex. Costești).

Sigiliile cu simbol lucrate în relief sunt cele din Pretura Baia de Criș create după 1854. Spre deosebire de cele lucrate prin incizie amprenta sigilară are un alt aspect. Simbolul, legenda și celelalte elemente apar de această dată negre, pe fondul alb al amprentei. În ceea ce privește dispunerea, în centru este simbolul încadrat de un cerc, urmează legenda și în sfârșit alte două cercuri concentrice, cel din exterior fiind mai lat (Ex.: satul Valea Mare)³⁷.

³¹ D.J.A.N. Hunedoara, fond *Colecția de sigilii*, nr. 69.

³² D.J.A.N. Hunedoara, fond *Comitatul Hunedoara*, dosar 1/1870.

³³ Ibidem, dosar 1/1865.

³⁴ Ibidem, dosar 1/1872.

³⁵ Ibidem, *Prefectura Orăștie*, dosar 10/1861.

³⁶ D.J.A.N. Hunedoara, fond *Colecția de sigilii*, nr. 25.

³⁷ Ibidem, nr. 80.

În toate cazurile atestate pentru scrierea legendei s-au folosit majuscule. În ceea ce privește redactarea legendei în primul rând trebuie amintite acele sigilii care-și încep legenda cu o rozetă element moștenit din practica sigilară anterioară. Urmează apoi textul: SIGILU COMUNIT și numele comunității. Textul este astfel dispus că sus la centru rămâne un spațiu unde este gravat anul de apariție (1851). Sunt cunoscute și câteva cazuri când din cauza insuficienței spațiului anul este gravat tot sus la centru, dar pe un rând mai jos spre interiorul sigiliului. Din același considerent credem că s-a prescurtat și cel de-al doilea cuvânt, COMUNIT. De altfel avem și două excepții care nu mai prescurtează acest al doilea cuvânt ci îl dau în întregime: SIGILUM COMUNITATEI PORKURA 1851³⁸ și SIGILU COMUNITATEI Balsa 1856³⁹. Remarcăm în primul caz forma latinizată a primului cuvânt și în al doilea caz anul de apariție.

Dacă primele sigilii cu legenda redactată au o răspândire largă în comitate, există totuși un grup cu arie restrânsă, dar precis conturată, în care legenda este astfel formulată: lipsește invocația simbolică sub formă de rozetă. Lipsește și denumirea de SIGILU. Se formulează direct: COMUNITATEA și numele satului. Legenda este dispusă simetric pe părțile laterale și de sus ale sigiliului, în partea de jos rămânând un spațiu gol (Ex.: sigiliul satului Almașu Sec). Comunitățile care foloseau astfel de sigilii, făceau parte din două preturi diferite, respectiv Deva și Hunedoara. La fel formulată era și legenda sigiliilor noi de la 1854 în Pretura Baia de Criș, dar dispunerea legendei era alta. Sus, coborând spre dreapta și spre stânga, simetric, COMUNITATEA, jos urcând spre dreapta și spre stânga, numele comunei (Ex.: sigiliul satului Valea Mare).

Pentru toate satele din cele două comitate limba de redactare a legendei este limba română, chiar dacă în puține cazuri se mai păstrează forma maghiară a denumirii localităților. Deoarece până la această dată denumirile românești ale localităților apar sporadic, aceste sigilii prezintă o mare valoare. În general întâlnim numele comunității în formă de nominativ: SIGILU COMUNIT: TÂRNAVITZA⁴⁰, dar întâlnim și în câteva cazuri o formă genitivă SIGILLU BAITEI⁴¹. Denumirea pe care o întâlnim în legenda sigiliului este denumirea notată mai mult sau mai puțin exact a satului așa cum s-a pronunțat la data respectivă: SIGILU COMUNIT. PRIHOGYESTI⁴². Altă problemă care merită să fie menționată este cea a influențelor maghiare în notarea unor sunete.

Partea cea mai interesantă a sigiliilor noastre este simbolul, care face din ele un document doveditor al unei ocupații, a unei tradiții sau al unor elemente specifice fiecărui sat în parte. Motivele sunt cât se poate de variate: unelte de lucru în agricultură și în mine, animale domestice și sălbatice, păduri, pomi fructiferi, arme, alese pornind de la numele comunei sau de la ceva specific comunei respective.

Pornind de la numele satului Valea Brad reprezentarea de pe sigiliu este cât se poate de plastică: un munte de sub care izvorăște un pârâu; satul Trestia are ca simbol un lan de trestii⁴³; satul Mesteacăn are reprezentată o pădure de mesteceni⁴⁴. Comunitatea Lupeni are reprezentat un om apărându-se de un lup sau satul Valea Lupului are ca reprezentare doi lupi trecând printr-o vale.

³⁸ Ibidem, nr. 11.

³⁹ D.J.A.N. Hunedoara, fond *Prefectura Hunedoara*, dosar 10/1861.

⁴⁰ Ibidem (*Prefectura Orăștie*), dosar 20/1854.

⁴¹ Ibidem (*cercuri-preturi*), dosar 5/1854.

⁴² D.J.A.N. Hunedoara, fond *Colecția de sigilii*, nr. 75.

⁴³ Ibidem, nr. 16.

⁴⁴ Ibidem, nr. 85.

Desființarea iobăgiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a marcat o puternică evoluție a agriculturii, atestată în sigiliile sătești prin faptul că uneltele de muncă formează simbolul comunei. Plugul, sapa, secera, grebla, îmblăcitul, hârlețul, fierul de plug, grapa sunt unelte care singure sau mai adesea grupate formează simbolul comunităților. Totodată muncile agricole constituie un simbol. Dintre toate muncile agricole, cositul este cel mai adesea reprezentat pe sigilii: sigiliul comunei Buruieni⁴⁵, sigiliul comunei Vaidei. Aceasta se explică dacă ținem seama de faptul că majoritatea reliefului din această zonă este muntos cu bogate fânețe de munte. Alte munci agricole reprezentate sunt aratul, seceratul și îmblăcitul, acestea fiind prezente pe sigiliile satului Hărțăgani⁴⁶, Uibărești⁴⁷ sau Rișca⁴⁸. Spicele de grâu își găsesc un loc de cinste în reprezentările sigilografice. Spicul de grâu purtat de om în mână, trei spice încrucișate, un snop de spice sau spicele de grâu într-un coș sunt reprezentări care vor să simbolizeze rodnicia pământului (Ex.: sigiliul satului Săliște⁴⁹, Nevoieș⁵⁰).

Cositul, așa cum am mai spus, este frecvent reprezentat în sigiliile sătești deoarece o altă ocupație foarte răspândită în comitat era creșterea animalelor. Pentru a exprima acest lucru comunitățile au recurs la reprezentarea animalelor domestice în sigiliile lor. Cea mai frecventă este reprezentarea vitelor cornute mari, apoi caii, caprele și păsările domestice în sigiliile satelor: Junc⁵¹, Rapoltul Mare⁵², Cib⁵³, Crișan⁵⁴, Boholt⁵⁵.

Și păstorul își găsește locul în reprezentările sigilografice ale comunităților. Un om în picioare cu căciulă pe cap, sprijinit în bătă este simbolul sigiliului satului Tomnatic. Apicultura s-a practicat de asemenea în unele sate ale comitatului. Astfel satul Sulighete are reprezentat pe sigiliu un stup cu albine zburând în jurul lui⁵⁶. Zonele de deal și submontane ofereau condiții prielnice pentru cultivarea pomilor fructiferi și a viței de vie și ca urmare aceste ocupații au o bogată reprezentare pe imaginile sigiliilor: mărul este reprezentat sub formă de copac cu fructe, găsim și reprezentarea unui om culegând fructe. Viticultura este reprezentată printr-un butuc de viță de vie sau o întreagă plantație (Ex.: satul Remgher). Joagărul și securea, doi boi trăgând un buștean sau un om ținând în mână un topor sunt simboluri care arată că locuitorii zonelor respective erau lucrători de pădure. Exploatarea lemnului este reprezentată printr-un butoi încadrat de o parte și de alta de un ciocan și o pană. Spătăritul este reprezentat în sigiliul comunității Rișculița⁵⁷. Industria casnică a torsului și a țesutului este reprezentată de o femeie sau două ținând în mână spata și suveica (Ex.: satele Runcu Mic, Rișculița, Dobroț⁵⁸).

Morile de vânt sunt alese ca simbol al unor comune din dorința de a arăta prezența acestora în comunele respective.

⁴⁵ Ibidem, nr. 7.

⁴⁶ Ibidem, nr. 9.

⁴⁷ Ibidem, nr. 32.

⁴⁸ Ibidem, nr. 12.

⁴⁹ Ibidem, nr. 8.

⁵⁰ Ibidem, nr. 4.

⁵¹ Ibidem, nr. 21.

⁵² Ibidem, nr. 61.

⁵³ Ibidem, nr. 73.

⁵⁴ Ibidem, nr. 74.

⁵⁵ Ibidem, nr. 53.

⁵⁶ D.J.A.N. Hunedoara, fond *Comitatul Hunedoara (preturi)*, dosar 32/1855.

⁵⁷ D.J.A.N. Hunedoara, fond *Colecția de sigilii*, nr. 71.

⁵⁸ Ibidem, nr. 13.

Faptul că simbolurile comunelor au fost legate de viața satelor este demonstrată de faptul că alegerea simbolurilor s-a făcut în conformitate cu o ocupație specific așezării geografice: în zonele de câmpie avem pluguri sau alte unelte agricole, spice sau snopi de grâu, în zonele de deal pomi fructiferi sau viță de vie, iar la munte, animale.

În mod firesc, mineritul are un loc important în reprezentările sigilografice. Motivul cel mai răspândit este lopata și ciocanul minerului. În toate cazurile cozile celor două unelte se încrucișează, uneori având deasupra lor coroana regală ceea ce semnifică faptul că minerii din localitățile respective erau oameni care se bucurau de anumite privilegii (Ex.: satul Rișca⁵⁹, Țebea⁶⁰, Barbura⁶¹, Fizești⁶²).

Multe din așezările comitatului și-au ales ca simbol munții: uneori sigiliile au ca reprezentare munții pe care crește o bogată vegetație sau un singurt copac; alții pădurea este brăzdată de șerpuirea unui râu, ca de exemplu sigiliul satelor Grohot⁶³ și Voia.

Fauna pădurilor are un loc important în sigiliile satești. Motivul adesea întâlnit este cerbul sau căprioara. Alte simboluri sunt capra neagră, lupul, vulpea, iepurele. Așa cum am spus cerbul este cel mai des întâlnit, ca de exemplu în sigiliile satelor Baldovin⁶⁴, Vărmaga⁶⁵, Căzănești⁶⁶.

Unele comunități și-au ales ca simbol o barcă, uneori cu vâsle; pești, ca simbol pentru comunele așezate pe margini de râuri (Ribîța⁶⁷, Arăneș⁶⁸, Băcăia⁶⁹). Ocazia de corăbieri a locuitorilor din unele sate ale comitatului este reprezentată de corabia având un catarg, trei corăbieri, din care unul este la cârmă, așa cum este cazul satului Cigmău⁷⁰.

Drumurile comerciale cât și granița au făcut ca autoritățile să plaseze aici puternice unități militare, astfel că locuitorii mai multor comune erau înrolați în aceste unități. Astfel reprezentările de pe sigiliile acestor comune sunt variate: calul înșeuat, uneori cu călărețul în șa, alții stând alături de cal. Sunt prezenți și pedestrii înarmați cu puști sau cu săbii. O categorie aparte este formată de reprezentările de arme: săbii încrucișate având deasupra coroana regală, puști încrucișate. Toate aceste elemente apar în sigiliile satelor Cozia⁷¹, Baia de Criș⁷², Romoșel⁷³, Almașul Sec.

Motivele religioase de asemenea au fost alese ca simbol pentru unele comune, reprezentările cele mai frecvente fiind bisericile sau turnurile de biserici, dar, cu siguranță, că nu lipsesc nici scenele biblice (Ex.: Geoagiu⁷⁴).

În finalul acestui studiu am putea spune că pornind de la forme de relief – dealuri, câmpii, munți, ape și tot ce se leagă de acestea prin fauna și flora locurilor, le găsim redade în matricile sigilare: păduri, arbori, arbuști, flori, plante de cultură, animale domestice și

⁵⁹ Ibidem, nr. 12.

⁶⁰ Ibidem, nr. 81.

⁶¹ Ibidem, nr. 10.

⁶² Ibidem, nr. 52.

⁶³ Ibidem, nr. 22.

⁶⁴ Ibidem, nr. 30.

⁶⁵ Ibidem, nr. 22.

⁶⁶ Ibidem, nr. 46.

⁶⁷ Ibidem, nr. 15.

⁶⁸ Ibidem, nr. 24.

⁶⁹ Ibidem, nr. 70.

⁷⁰ Ibidem, nr. 82.

⁷¹ Ibidem, nr. 5.

⁷² Ibidem, nr. 38.

⁷³ Ibidem, nr. 97.

⁷⁴ Ibidem, nr. 27.

sălbatică, păsări, pești, albine. Prin intermediul uneltelor distingem ușor ocupațiile, meșteșugurile cum sunt: aratul, seceratul, împlăcitul, agricultura, viticultura, pescuitul, exploatarea lemnului, creșterea animalelor. Unele ocupații sunt redată și prin prezentarea viței de vie, a strugurilor, albinelor, peștilor, cornutelor, cailor, caprelor sau oilor. Toate acestea se regăsesc cel mai adesea la vestigiile sigilare sătești care reprezintă, poate, cele mai pretențioase compoziții heraldice, demonstrând că sfragistica românească și-a păstrat caracterul original și că era strâns legată de realitățile pământului românesc.

Din punct de vedere artistic sigiliile sunt simple, executate cu stângăcie, cu greșeli de gravare în legendă. Marea majoritate a satelor când, prin personalitățile locale, și-au ales simbolul, au făcut-o ținând cont de realizările de acolo, dorind ca printr-o imagine cât mai simplă să exprime ceea ce era mai caracteristic pentru comunitatea respectivă. De asemenea, putem spune că, apariția lor s-a datorat, în primul rând, datorită unei impuneri venite din afară, dar dacă ținem cont de faptul că aceste sigilii apar după Revoluția de la 1848 am putea afirma că ele pot fi și o formă de manifestare a conștiinței de sine a satelor comitatului.

CARMEN MARIA BARNA
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

VILLAGE SEALS IN HUNEDOARA COUNTY (1851-1856)

SUMMARY

This paper makes a short presentation of the development of the village seals in Hunedoara County. For this topic there was insufficient investigation. I have traced the development of the seals in different areas of Hunedoara County, over different periods of time. The most important part of the seals is the symbol. Most of the villagers chose as their representative symbol mountains, hills, rivers, or wild or domestic animals and plants. Symbols suggesting the main occupation of villagers represent a large number of the images employed.